Het kapittel van Sint Victor te Batenburg, 1443-1600

Janus Kolen

TWEESTROMENLAND

MAAS EN WAALS TIJDSCHRIFT VOOR STREEKGESCHIEDENIS

Redactie:
Martin Bergevoet (coördinator), Ellen Brons, Jan Dekkers, Janus Kolen en Adriaan Maters

Nummer 166 **2015**

VAN DE REDACTIE

Voor u ligt het laatste nummer van *Tweestromenland* van dit jaar, boordevol hopelijk voor u interessante artikelen. Janus Kolen gaat in op het reilen en zeilen binnen het kapittel van Batenburg, als vervolg op zijn artikel over de oprichting van dit kapittel in het vorige nummer. Gert-Jan Derksen ontkracht de mythe van een 'Slag bij Puffijk', Martin Bergevoet verhaalt de perikelen rondom een hek op de dam in het Wijchens Meer en we mochten een artikel van Herman Dute over de overstroming van januari 1926 overnemen. Ook mochten we een boekje van Hugo van Capelleveen en Cor van den Heuvel gebruiken; in dit nummer vindt u de eerste aflevering over het kerkenlandschap in de streek. Natuurlijk ontbreken 'vaste onderdelen' niet: Oud Maas en Waal in Beeld, de kwartiersstaat en Maas en Waalse spreekwoorden en gezegden (deze laatste zelfs met een ingezonden brief). De redactie prijst zich gelukkig om een nieuw lid te kunnen verwelkomen, in de persoon van Janus Kolen. Hij is in de geschiedenis van vooral Batenburg goed thuis en met hem is ook de 'Maaskant' in de redactie vertegenwoordigd. Voor wie wat meer over hem en zijn activiteiten wil weten verwijs ik naar zijn site: www.januskolen.nl.

De redactie hoopt weer een lezenswaardig blad te hebben afgeleverd, waarmee u de feestdagen met gemak doorkomt. Wij wensen u in elk geval Prettige Kerstdagen en een Voorspoedig 2016 toe.

HET KAPITTEL VAN SINT VICTOR TE BATENBURG, 1443-1600

Janus Kolen

Inleiding

Onderstaande tekst is een beschrijving van opkomst en ondergang van het kapittel van Batenburg tussen 1443 en 1600. Het is een vervolg op 'De oprichting van het kapittel van Batenburg in 1443' in *Tweestromenland* nr. 165. Hierop zal in het kort nog eens worden ingegaan. Hieraan toegevoegd is een overzicht van alle Batenburgse kanunniken die konden worden geïdentificeerd in de beschikbare bronnen, met de over hen bekende feiten.

De oprichting in 1443

Op 3 december in het jaar 1443 vond er, zoals we in het vorige nummer van *Tweestromenland* gezien hebben, een bijzondere bijeenkomst plaats in de feestelijk versierde Sint-Victorkerk van Batenburg. Er was een voor-

naam gezelschap bijeen. De pastoor van Batenburg was er, samen met zijn twee kapelaans en nog een priester die in zijn kerk een eigen altaar bediende. Daarnaast de pastoor van Maasbommel en een vertegenwoordiger van de pastoor van Horssen. Een ander deel van

1

Op 3 december in het jaar 1443 vond er zoals we in het vorige nummer van Tweestromenland gezien hebben, een bijzondere bijeenkomst plaats in de feestelijk versierde Sint-Victorkerk van Batenburg. Er was een voornaam gezelschap bijeen. De pastoor van Batenburg was er, samen met zijn twee kapelaans en nog een priester die in zijn kerk een eigen altaar bediende. Daarnaast de pastoor van Maasbommel en een vertegenwoordiger van de pastoor van Horssen. Een ander deel van de gezelschap werd gevormd door een zestal aanzienlijke personen, priesters zowel als leken, uit Horssen en Maasbommel, die als getuigen-deskundigen waren opgeroepen. Maar het belangrijkst waren toch de twee prelaten uit het bisdom Keulen die met een pauselijke volmacht de lange tocht naar de Batenburgse parochiekerk hadden ondernomen. Deze beide heren, de dekens van Xanten en Rees, waren gekomen om uitvoering te geven aan de wens van de heer Dirk van Bronckhorst-Batenburg om in zijn stad een kapittel te vestigen. Deze kasteelheer van Batenburg was een vermogend en vroom man. Nog geen tien jaar eerder stichtte hij al het klooster Holtmeer[1] in Horssen, van welke plaats hij ook heer en meester was. Tien jaar later zou hij een bedevaart maken naar het Heilig Land, maar nu al betaalde zich zijn krediet bij de kerkelijke autoriteiten uit in de vorm van de pauselijke toestemming voor het stichten van een kapittel in zijn stad.[2]

Er werd op die 3e december een heel programma afgewerkt. De aanwezige priesters en getuigen zwoeren met de hand op het evangelieboek naar waarheid te zullen antwoorden op de vragen van de gevolmachtigde dekens. Die ondervroegen hen vervolgens over de waarde van de bezittingen en inkomsten van de parochies Batenburg, Horssen en Maasbommel. Dit werd allemaal opgetekend en omdat het verslag bewaard is gebleven weten we nu bijvoorbeeld dat het buurtschap Lienden bij Batenburg 48 Rijnse gulden aan tienden opbracht en dat de kapel die daar stond ook nog eens goed was voor 8 gulden.[3] De totale inkomsten van de drie kerken en hun altaren tezamen was 478½ Rijnse gulden, genoeg voor een kapittel met een tiental kanunniken. Maar omdat deze inkomsten van oudsher verdeeld waren over verschillende partijen moesten die eerst uitdrukkelijk afstand doen van hun oude rechten en inkomsten, om ze allemaal in één geheel samen te kunnen brengen. Het betekende feitelijk de inlijving van de parochies Horssen en Maasbommel in het nieuwe kapittel van St. Victor in Batenburg. Op de bewuste 3e december verklaarden alle betrokken heren dat zij hiertoe bereid waren en dat zij niet door list, vrees of duistere machinatie instemden, maar uit vrije wil. De heer van Batenburg deed ook een flinke duit in de zak met de schenking van een huis en hof in de stad naast het kasteel en een hof met uiterwaard[4] aan de stadsrand. Daarop verhieven de

---

[1] J.S. van Veen, 'Bijdrage tot de geschiedenis van het klooster Holtmeer te Horssen', in: *Bossche Bijdragen* 7 (1925-1926), p. 276-287.

[2] J.S. van Veen, 'De verheffing der kerspelkerk van Batenburg tot eene kapittelkerk' in: *Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis*, deel 5 (1908), p. 305-317. Hierin staat de integrale Latijnse tekst afgedrukt over de oprichting in 1443.

[3] De buurtschap Lienden had een eigen kapel, met eigen inkomsten. Aan wie die was toegewijd is niet bekend. Zij is als bedehuis eind 16e eeuw verloren gegaan in de troebelen van de 80-jarige oorlog en de reformatie. Mogelijk is het gebouw langer blijven bestaan als schuur of woning. Het huidige, aan Maria gewijde kapelletje in Lienden op de hoek van de Jan Steegweg en de Liendensestraat is opgericht in 1954. Het staat voor de woonplaats die tot de ruilverkaveling in de vorige eeuw de Kapelhof werd genoemd.

[4] Het betreft een huis en hof op en nabij de huidige Kruisstraat 15 en een huis en hof aan de uiterwaard de Lijmen, grenzend aan de Ringdijk, de plek die op oude kaarten als Het Klooster wordt aangeduid.

gevolmachtigden de kerk van Batenburg tot kapittelkerk en zij lijfden er de andere kerken en altaren bij in. Tot slot werd hierover met luide stem kond gedaan vanaf het altaar in de Batenburgse kerk.

Het zegel van het kapittel van Sint Victor in Batenburg in 1551, eigen foto.

Het kapittel
In de halve eeuw hieraan voorafgaand was de parochiekerk van Batenburg flink uitgebreid. Zij had een hoge toren gekregen met vier klokken en het schip was verbreed met twee zijbeuken. Aan weerszijden van het gotische priesterkoor waren twee extra kapellen gebouwd, zodat er naast het hoofdaltaar plaats was voor vier zijaltaren. Het godshuis had daarmee haar grootste omvang bereikt, die anderhalve eeuw in stand zou blijven. Met het kapittel versterkte de heer van Batenburg zijn politieke status in de buurlanden Gelre en Brabant en vergrootte hij zijn invloed op de kerkelijke macht binnen zijn eigen domein. Omdat de kanunniken die samen een kapittel vormden over het algemeen goed opgeleide zonen van aanzienlijke families waren betekende het nieuwe instituut een belangrijke ondersteuning voor de sociale en intellectuele bovenlaag van het kleine stadje. Het veilig stellen van een plaats in de hemel voor de heer zelf, zijn nakomelingen en zijn voorgeslacht was ongetwijfeld ook een belangrijk motief voor de oprichting.

Het Batenburgse kapittel bestond in de praktijk uit zes kanunniken onder leiding van een deken uit hun midden. Het omvatte zoals gezegd de parochiekerken van Batenburg, Horssen en Maasbommel en een kapel in Lienden. Het was ondergeschikt aan het aartsdiakonale kapittel van Xanten en dat ressorteerde op zijn beurt onder de bisschop van Keulen. Dat een kleine stad als Batenburg een kapittel kreeg had alles te maken met de macht en de ambitie van de kasteelheer. Het veel grotere Nijmegen kreeg pas pauselijke toestemming voor een eigen kapittel aan de St. Stevenskerk[5] toen in Batenburg de kanunniken al ruim dertig jaar het koorgebed zongen in hun bescheiden St. Victorkerk.

Het kapittel had in zijn werkgebied de leiding over het hele kerkelijke leven.[6] De hoofdtaak was het onderhouden van de acht dagelijkse getijden.[7] Elke drie uur kwamen daarom de priesters bijeen om namens alle gelovigen de koorgebeden te zingen en uit de heilige schrift te lezen. Daarnaast waren ze verantwoordelijk voor de zielzorg, de kerkdiensten, alle kerkelijke activiteiten en aanstellingen en het onderwijs in hun drie parochies. Ook het beheren van de kerkelijke inkomsten uit tienden (kerkbelasting) en goederen zoals landerijen en huizen was hun taak. Een deel van die opbrengst moest worden besteed aan armenzorg, de rest was voor het levensonderhoud van de kanunniken en de inrichting en het onderhoud van de kerkelijke gebouwen. Veel van deze uitvoerende taken konden in de praktijk tegen betaling worden uitbesteed aan andere geestelijken of leken.

---

[5] In 1475 verleende paus Sixtus IV toestemming voor de verheffing van de St. Stevenskerk in Nijmegen tot kapittelkerk en de oprichting van een eigen kapittel.
[6] W. Nolet en P.C. Boeren, *Kerkelijke instellingen in de Middeleeuwen* (Amsterdan 1951).
[7] De getijden werden acht maal per dag gebeden: de metten om middernacht, de lauden rond zonsopgang, de priem rond 6 uur, de terts rond 9 uur, de sext rond 12 uur, de none rond 15 uur, de vespers rond 17 uur, en de completen rond 20 uur.

De Batenburgse kapittelheren vormden geen kloostergemeenschap, maar behoorden wel te leven volgens een regel of canon, waaraan zij zich middels een eed hadden onderworpen. Ze legden geen gelofte van armoede af en mochten dus eigen bezit hebben. In de nabijheid van de kerk was een kapittelhuis of dekanij, waar de geestelijken en hun gasten konden verblijven en waar gezamenlijke activiteiten zoals vergaderingen en maaltijden plaatsvonden. Hier was ook de kapittelschool, waar kinderen van de plaatselijke hogere burgers leerden rekenen, lezen en schrijven en werden ingewijd in de geheimen van het geloof. Mogelijk was er zelfs een internaat voor kinderen uit de verder weg gelegen dorpen. Voortgezet onderwijs zal er niet gegeven zijn; daarvoor moesten de leerlingen naar de Latijnse School in Nijmegen. Deze gebouwen stonden mogelijk binnen een claustrum, een voor leken gesloten terrein. In Batenburg was dit kapitteldomein gelegen tussen het toenmalige kerkhof en het kasteel, op en achter de plek dus waar nu nog het oude schoolhuis “De Custerie” te vinden is.

Grootestraat 15 in Batenburg. Dit pand werd in 1540 gekocht door de kanunnik Johan van Doirsten. Foto overgenomen uit: Monumentenboek Wijchen (Wijchen 2008).

Al woonden de kanunniken niet bij elkaar, het was wel de bedoeling dat ze binnen de muren van de stad woonden. Er zijn verschillende transacties bekend waarbij kanunniken huizen in Batenburg kopen, zoals een huis aan de Grootestraat met de achterzijde grenzend aan het kerkhof[8], en een huis dat wordt aangeduid als “den Steynen Kamer met het browhuyss”. Dit laatste duidt erop dat deze kanunnik mogelijk ook als brouwer actief was. De heren hadden naast hun vaste taken als kapittelheer vaak ook andere werkzaamheden waaruit ze inkomsten verwierven. Voor sommigen werden die zelfs belangrijker dan hun kapitteltaak en van enkelen is bekend dat zij niet ”resideerden” maar elders een hoofdverblijf hadden. Het zingen van de gebeden besteedden zij dan uit aan een plaatsvervanger die zij daarvoor betaalden.
Het was in die tijd niet ongebruikelijk dat een priester of een kanunnik met een vrouw leefde en kinderen had. Als hij zich verder netjes gedroeg volgens de voor gehuwden geldende normen, dan werd dit door de kerk min of meer gedoogd en gaf het weinig aanstoot. Officieel trouwen kon een priester echter niet zonder zijn inkomsten als kanunnik kwijt te raken. Van verschillende Batenburgse kanunniken zijn kinderen bekend die grond kopen of van hun vader erven.

De Reformatie, midden 16e eeuw
De tweede helft van de 15e eeuw was voor Batenburg een relatief rustige en welvarende periode. Rond de eeuwwisseling kwam daar echter verandering in. De kasteelheer Jacob, kleinzoon van de stichter van het kapittel, manoeuvreerde nogal onhandig in de strijd die toen woedde tussen Gelre en

[8] Het huidige pand Grootestraat 15 heeft nu nog een 16e-eeuwse kern en kan daarmee dus aanspraak maken op de titel kapittelhuis.

Habsburg. Het resultaat daarvan was dat zijn Batenburgse kasteel en heerlijkheid in 1503 met geweld werden ingenomen door de Gelderse hertog Karel, waarbij het kasteel en de verdedigingswerken van de stad grondig werden verwoest. Ook de rest van de stad liep grote schade op[9]. Het kasteel bleef onbewoond achter en de Bronckhorsten waren hun zeggenschap over Batenburg kwijt. Het kapittel doorstond deze storm echter en kwam onder de bescherming van de hertog van Gelre, die de eigendommen en privileges ervan erkende en uitbreidde.[10] Dertig jaar later gelukte het Herman van Bronckhorst-Batenburg, de zoon van Jacob, de heerlijkheid op een vreedzame manier weer in bezit te krijgen. Omdat het kasteel onbewoonbaar was ging hij in goed overleg met de deken van het kapittel tijdelijk met zijn gezin in de dekanij op het kapittelterrein wonen. De deken nam zijn intrek elders in de stad. Herman moet een energiek en eigenzinnig man zijn geweest, want tegen de wens van zijn Nijmeegse buren en de Gelderse hertog herbouwde hij het kasteel. Ook liet hij zonder overleg met het kapittel op grond van de dekanij een stadhuis bouwen en een nieuwe school, en verkocht hij gebouwen die volgens de deken aan het kapittel toebehoorden. Dit zette kwaad bloed, vooral omdat hij zich ook ging bemoeien met de levensstijl en taakopvatting van de kanunniken en hen onder zijn wereldlijk gezag wilde dwingen. Dat leidde er uiteindelijk toe dat de deken en het kapittel zich officieel over hem beklaagden bij de bisschop van Keulen en het Gelderse Hof.[11] Herman, die het waagde om de deken een eerloos man en een vrouwenschender[12] te noemen, haalde echter uiteindelijk op veel punten bij het Hof zijn gelijk. Een onderdeel van het vonnis was wel dat de nieuwe school (de huidige Custerie) aan het kapittel kwam en dus weer kapittelschool werd. De voorganger daarvan was mogelijk al vernield tijdens de bezetting van de stad door hertog Karel.

Deze zaken leken nu afgedaan, maar de geest was uit de fles. We kunnen gerust aannemen dat de reformatie een grote rol heeft gespeeld in de verzuring van de Batenburgse verhoudingen. Het verlangen naar religieuze vernieuwing, de weerzin tegen kerkelijke misstanden en het verzet tegen feodale verhoudingen vormden in deze periode overal in onze streken een explosief mengsel. Herman is waarschijnlijk zijn leven lang een trouw katholiek gebleven.[13] Zijn vrouw Petronella van Praet van Moerkerken daarentegen stond in deze periode sympathiek tegenover de Reformatie (maar op het eind van haar lange leven koos ze toch weer partij voor het katholieke Spanje). Zij haalde protestante predikers naar Batenburg en droeg daardoor zeker bij aan het scheppen van een klimaat waarin haar vier zonen kozen voor de reformatie.[14] Ook een paar Batenburgse kapittelheren preekten enthousiast de nieuwe leer, waarbij ze soms bescherming nodig hadden van soldaten van het kasteel tegen hun eigen parochianen, die trouw wilden blijven aan hun tradities. In 1566 leidde dit tot een beeldenstorm in de kapittelkerk van Batenburg en de parochiekerken van Horssen en Leur. Daar werden de beelden stukgeslagen en vernielingen aangericht, onder leiding van de jonkers van Batenburg. Niet alleen de verhouding tussen het kapittel en de kasteelheer, maar ook de onderlinge verhoudingen binnen het kapittel moeten in die tijd wel bijzonder gespannen zijn geweest.

Het dekenaat Batenburg, 1569-1600

In een ultieme poging de Maas en Waalse dorpen te behouden voor het ware geloof, werd het kapittel in 1569 hervormd door Lindanus, de strenge bisschop van het nieuwe bisdom Roermond waar Maas en Waal na een kerkhervorming sinds 1559 bij was ingedeeld.

---

[9] Waarschijnlijk wordt gedoeld op deze gebeurtenis als, zoals in veel publicaties over Batenburg het geval is, sprake is van "een grote stadsbrand in de 14e of 15e eeuw". De stadsmuren en –wallen werden nooit meer hersteld. Het kasteel werd wel herbouwd, zeer tegen de zin van de stad Nijmegen en de Gelderse hertog.

[10] Oorkonde d.d. 19 maart 1507, integraal opgenomen in: J.S. van Veen, 'De Verheffing etc' a.v. p. 315-317.

[11] Deze ruzie wordt uitvoerig besproken in H. van Heiningen, Batenburg Eeuwenlang Twistappel, (Wijchen 1987), p. 58 e.v.; daar wordt ook verwezen naar de originele stukken. Zie ook: J.S. van Veen, 'Strijd tussen den heer van Batenburg en Deken en Kapittel van Sint Victor aldaar' in: Bossche Bijdragen, deel IV, 1921-1922, p. 69 e.v.

[12] Dit verwijt zal niet alleen betrekking hebben gehad op het feit dat de deken een gezin had. Daar tilde men niet zo zwaar aan in die tijd. Hij zal in de ogen van Herman een losbandig leven hebben geleid.

[13] De Batenburgse pastoor Van den Heuvel (1941-1956) dacht daar in zijn ongepubliceerde aantekeningen over de geschiedenis van Batenburg anders over (te vinden in het archief van de Batenburgse parochie). In navolging van zijn (katholieke) bronnen schildert hij Herman af als een fanatiek bestrijder van de oude kerk. Van Heiningen neemt hier op m.i. goede gronden afstand van in *Twistappel* a.v., p. 61.

[14] Ze bekochten hun keuze alle vier met hun leven. Diederik en Gijsbert werden in 1568 door Alva in Brussel onthoofd, Willem stierf in 1573 in dienst van Willem van Oranje en Karel in 1580 door Spaanse hand.

Miniatuur van bisschop Lindanus, eind 16e eeuw; Fries Museum Leeuwarden

De dissidente kanunniken moesten de wijk nemen en alleen de orthodoxe eredienst en dito onderwijs werden nog toegestaan. Lindanus bevestigde terzelfder tijd het dekenaat Batenburg, waartoe alle Maas en Waalse parochies gingen behoren. De bisschop kwam zelf naar de kapittelstad om het vormsel toe te dienen. Dat bleek in 40 jaar niet meer te zijn gebeurd, waarmee temeer het verwijt van heer Herman werd bevestigd dat de kapittelheren hun taken hadden verwaarloosd. Het tij was echter niet meer te keren ten gunste van de oude kerk. In de woorden van de katholieke geschiedschrijver Schutjes: "Toen Lindanus andermaal in 1586 de <Maas en Waalse> parochies kon bezoeken, staarde hij treurig op de verwoesting en verlatenheid der kerken, daar de meeste herders de vlucht hadden moeten nemen en sommige priesters als ter sluik de gelovigen bijstonden".[15] Batenburg lag enige tijd in de frontlinie tussen de katholieke Spanjaarden en de protestante Staatsen, die het stadje wisselend beschoten en bezetten. We weten daarom niet precies tot wanneer lang de dagelijkse koorgebeden hebben geklonken in de Batenburgse kapittelkerk. Vast staat dat in 1600, bij de inname van Batenburg door de Staatse troepen[16], er definitief een einde kwam aan wat nog over was van het kapittel. De stad werd nagenoeg compleet verwoest en de kanunniken vluchtten naar veiliger oorden, om nooit meer terug te keren. Er zijn in Batenburg daarom niet veel materiële sporen van het kapittel meer te vinden. De kanunniken zullen bij de vlucht voor het oorlogsgeweld hun kostbare boeken, gewaden en kerkservies elders in veiligheid hebben gebracht. Hun archief is waarschijnlijk samen met de kerk en de kapittelhuizen verloren gegaan. Toen het stof was neergedaald deden de katholieke kerkmeesters nog een moedige poging om hun kerk weer op te bouwen. Maar in 1609, bij het begin van het Twaalfjarig Bestand, werden de kerken van Batenburg, Maasbommel en Horssen en al hun bezittingen definitief overgedragen aan de protestanten, en werd de katholieke eredienst in Maas en Waal verboden. In de navolgende 200 jaar preekte alleen de dominee nog in het stadje aan de Maas. Op de fundamenten van de eens luisterrijke kapittelkerk werd een meer bescheiden godshuis gebouwd voor de altijd klein gebleven protestante gemeente van Batenburg.[17] De grote meerderheid van de bevolking bleef trouw aan de oude leer en ging voortaan ter kerke in Demen over de Maas of in de schuilkerk in het kasteel van Hernen.

---

[15] L.H.C. Schutjes, *Geschiedenis van het bisdom Den Bosch* dl. III (Den Bosch 1872), p. 184.

[16] Op 8 april 1600 volgens: Jan Wagenaar, *Vaderlandsche Historie* deel IX, p. 74.

[17] De huidige protestantse kerk is een 17e eeuwse herbouw op de oude fundamenten, zonder het priesterkoor en de noordelijke zijkapel en met een lagere toren. Ook de middeleeuwse kerkklokken zijn verloren gegaan. A.G. Schulte, *Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst, Deel V: Het land van Maas en Waal* ('s-Gravenhage 1986), p. 351-370.

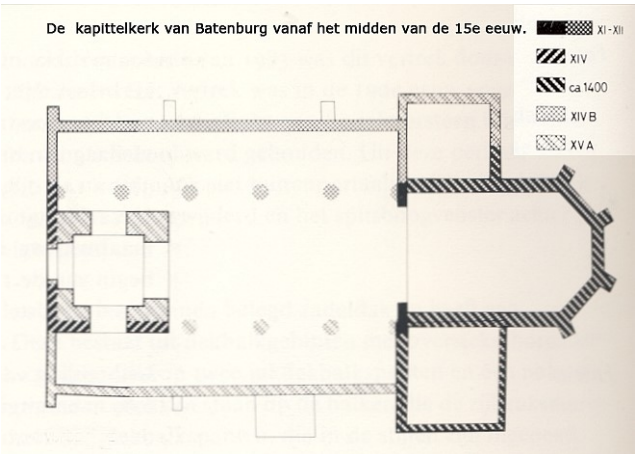

Overgenomen uit: A.G. Schulte, Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst, Deel V: Het land van Maas en Waal ('s-Gravenhage 1986), p. 360.

De kanunniken van Sint Victor te Batenburg, 1443-1600

In de ruim anderhalve eeuw van het bestaan van het kapittel hebben er vele tientallen kanunniken deel van uitgemaakt. Het is niet meer mogelijk daarvan een volledig overzicht te krijgen. We zijn afhankelijk van de overgebleven schriftelijke bronnen. Op basis daarvan is dit overzicht gemaakt. De namen zijn chronologisch gerangschikt naar de vroegst gevonden vermelding van de betreffende persoon. De lijst kan mogelijk in de toekomst nog worden aangevuld op basis van nieuw gevonden informatie. Bij de stichting van het kapittel in 1443 worden acht geestelijken met naam genoemd.[18] Dit zullen waarschijnlijk de eerste kanunniken zijn geweest. Later bestaat het kapittel in de regel uit 6 leden, waarvan één de functie van deken vervulde.

1443 **Theodoricus van Rade**, waarschijnlijk dezelfde persoon als die in 1409 (als Theodorus de Rode) wordt genoemd als pastoor van Batenburg[19], is in 1443 nog steeds pastoor als de kerk tot kapittelkerk wordt verheven. Hij is waarschijnlijk de eerste deken.
Gerardus Wilhelmuszoon is bij de stichting van het kapittel vicaris in Batenburg en bedienaar van het altaar van de H. Maria Magdalena.
Johannes Udelkini, is bij de stichting bedienaar van het altaar van de H. Maagd Maria in Batenburg.
Ghiselbertus van Bronckhorst is bij de stichting bedienaar van het altaar van de H.H. Georgius en Laurentius in Batenburg. In 1460 is hij rector van het beneficie, gesticht ter ere van O.L.V., van Joannes Baptista (= de Doper) en van de tienduizend Martelaren in de kerk van Appeltern, waaraan drie missen in de week verbinden waren. Hij overleed in 1479.[20]
Gerrit Snellart is bij de stichting pastoor van Horssen.[21]
Wijnand Crans is bij de stichting vicaris van Horssen.[22]
Gerardus is bij de stichting pastoor in Maasbommel.
Adrianus is bij de stichting vicaris in Maasbommel.

1466 **Herman van Scharrenberg** is kapitteldeken en pastoor van Maasbommel. Hij is in die hoedanigheid aanwezig bij de installatie van de pastoor van Altforst. De bediening van Maasbommel laat hij waarschijnlijk aan een andere priester over.[23]

1477 **Wolter Heysen** wordt genoemd als kanunnik[24] en in 1519 als pastoor van Batenburg.[25]
Claes(s) van den Walde (of van den Wau), kanunnik te Batenburg, betaalt aan de Illustre

---

[18] J.S. van Veen, 'De verheffing etc.', a.v. p. 305-317.

[19] Mathias Dicks, *Die Abtei Camp am Niederrhein: Geschichte des ersten Cistercienserklosters*, 1913, p. 318.

[20] Schutjes, a.v. deel III, pg. 128.

[21] ook in: J. Herckenrath, *Kerkgeschiedenis en geloofsbeleving van de R.K. parochie Sint Antonius Abt te Horssen* (Horssen 2010), p. 12.

[22] Ibidem als de vorige voetnoot.

[23] Schutjes, a.v. deel. III, pg. 197.

[24] Gelders Archief, Huis Batenburg, regest 25.

[25] Gelders Archief, Huis Batenburg, regest 45.

Lieve Vrouwe Broederschap[26] in Den Bosch in 1477 intredegeld (samen met zijn dochter Elisabeth) en in 1494, na zijn dood, doodschuld.[27]

1487 **Udo Hoefts**, betaalt in 1487, na zijn dood, als "kanunnik in Batenburg en priester" doodschuld aan het Illustre Lieve Vrouwe Broederschap.[28]

1479 **Johannes Godefridi (Goosen of Goossens)** kanunnik van Batenburg, krijgt in 1479 een beneficie in de kerk van Appeltern als rector van het Onze Lieve Vrouwe altaar.[29] Omtrent 1505 is hij pastoor in Horssen.[30] Hij betaalt in 1508 intredegeld voor de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap.[31] In 1515 is hij nog steeds pastoor van Horssen. Hij kreeg in dat jaar bezoek van de aartsdiaken van Xanten. Er waren toen in de Horssense Bonifatiuskerk twee zijaltaren met eigen inkomsten. Het Onze Lieve Vrouwe altaar hoorde bij het Batenburgse kapittel en werd bediend door een Batenburgse kanunnik. Het Antonius altaar werd bediend door een priester die was benoemd door de ridder Otto van Meekeren.[32] Hij wordt in 1515 ook genoemd als pastoor van Maasbommel.[33]

Frederik Godefridi *van Maasbommel* wordt 1479 genoemd (als pastoor van Maasbommel?) op wiens voordracht Johannes Godefridi het beneficie van het O.L.V.-altaar in Appeltern verkreeg.[34]

1505 **Godefridus de Hase** is in 1505 pastoor van Maasbommel en vermoedelijk kapitteldeken in Batenburg. Hij bezit ook het beneficie der Driekoningen in de kerk van Wamel. Hij laat zijn parochie, die 300 communicanten telt, over aan Godefridus van Mameren.[35]

Godefridus van Mameren bedient de parochie Maasbommel en is daar tevens rector van de St. Antoniuskapel.[36]

1508 **Gijsbert van Dieperbeek** betaalt als kanunnik van Batenburg intredegeld voor de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap.[37]

1519 **Wolter Heysen** wordt genoemd als pastoor van Batenburg.[38]

1527 **Godefridus van Driel** ontvangt een beneficiaat (gunsten/inkomsten) te Altforst. Ook is van hem bekend dat hij tien jaar later de pastorale zorg over Maasbommel neerlegde.[39] Daaruit mogen we afleiden dat hij kanunnik was van Batenburg.

1537 **Wilhelmus van Hackfort** is pastoor van Maasbommel.[40]

1538 **Hendrik Wijers** is rond dit jaar pastoor van Horssen. Hij wordt er door de heer van Batenburg van beschuldigd zijn parochianen te hebben opgeroepen om te protesteren tegen de zware belastingen. Deze "conspiratie" wordt hem zwaar aangerekend en hij wordt verbannen uit zijn parochie. De verbanning werd later tegen betaling weer ongedaan gemaakt. Aldus is beschreven in processtukken uit 1550 (zie daar).

Johan van Doirsten heeft een geschil met de deken van Kranenburg. Hierover zijn een tweetal documenten uit 1538 en 1545 bekend.[41] Hij wordt genoemd als kanunnik als hij in 1540 een huis koopt in Batenburg "tussen het kerkhof en de straat".[42] Over hem bestaat ook een anekdote over een ontmoeting met dr. Faust in dit jaar.[43] In 1547 tekent hij samen met zijn

---

[26] De Illustre Lieve Vrouwe Broederschap (ILVB) werd in 1318 door een aantal Bossche geestelijken en aspirant-geestelijken opgericht ter ere van de Illustere Lieve Vrouwe ofwel Maria. Aanleiding was de opkomende Mariaverering in de stad. De organisatie bestaat nog steeds als een illuster oecumenisch genootschap met leden als onder meer Prinses Beatrix en Koning Willem Alexander.

[27] Archief ILVB, digitaal toegankelijk op BHIC.nl.

[28] Archief ILVB, a.v.

[29] Schutjes a.v. deel III, pg. 128.

[30] Schutjes a.v. deel IV, pg. 638.

[31] Archief ILVB a.v.

[32] Herckenrath a.v., pg. 12 e.v.

[33] Schutjes a.v. deel IV, pg. 638.

[34] Schutjes a.v. deel III, pg. 128.

[35] Schutjes a.v. deel V, 1876, pg. 13; in Schutjes a.v., deel III, pg. 195 wordt deze Godefridus pastoor van Batenburg genoemd.

[36] Schutjes a.v. deel V, pg. 13.

[37] Archief ILVB a.v.

[38] Gelders Archief, Huis Batenburg, regest 45.

[39] Schutjes a.v. deel V, pg. 13.

[40] Ibidem.

[41] J.S. van Veen, 'Roomsch-Katholieke geestelijken in Gelderland', *Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis*, deel 3, pg. 60 e.v.

[42] Gelders Archief, Huis Batenburg, regest 87.

[43] B.H. van 't Hooft, 'Doctor Faust in Gelderland', in: *Bijdragen en Mededelingen Gelre,* deel XXXIII (1930), pg. 7 e.v.

mede-kanunniken een document.[44] Verschijnt ook nog als getuige in de processtukken van 1550 (zie daar).

1545 **Derick Schriek** (of Dirk Schriks) treedt op als deken van Kranenburg in een geschil met Johan van Dorsten (zie daar)**.** Een jaar later wordt hij genoemd als deken van het kapittel van Batenburg, pastoor van Wijchen en deken van Maas en Waal en het Rijk van Nijmegen. Hij krijgt in dat jaar van het Hof de opdracht om een synode bijeen te roepen om alle pastoors en kapelaans in zijn dekenaat ervan te doordringen de opkomende Reformatie terug te dringen.[45] Hij wordt ook genoemd in een Nijmeegs schepenprotocol uit 1537 als hij optreedt namens de heer van Hernen in een kwestie betreffende de kapel van Niftrik.[46] Waarschijnlijk is dit dezelfde persoon als Theodurus Schrinck die in 1525 pastoor is in Hernen.[47]

1547 **Gijsbert van Diepenbeek** sr. is pastoor van Batenburg en ondertekent samen met 5 andere kapittelheren een document.[48]

Willem Hessel komt als kanunnik voor in een document.[49] Hij wordt ook vermeld in de processtukken van 1550 (zie daar).

Philips van 's-Hertogenbosch komt als kanunnik voor op een document.[50] Hij verschijnt ook als getuige in de processtukken van 1550 (zie daar).

Oliffier (Olivier) Gairtz komt als kanunnik voor op een document.[51] Twintig jaar later, in 1566, is hij kapittelheer en pastoor in Horssen.[52] Hij is dan de Reformatie toegedaan en wordt daarin gesteund door de jonkers van Batenburg.[53] [Mogelijk is dit dezelfde persoon als Oliverius A Cawen die in 1553 genoemd wordt als pastoor van Hernen.[54]]

Wilhelm Scheer komt als kanunnik voor op een document.[55] Hij komt ook ter sprake in de gerechtstukken van 1550 (zie daar) als een persoon die het aandurft de heer van Batenburg te trotseren door te stellen dat hij aan geen wereldlijk gezag verantwoording schuldig was. Om die uitspraak, en omdat hij er door de heer van wordt beschuldigd geld achter te houden dat is bedoeld voor arme kinderen, wordt hij opgepakt en korte tijd in het kasteel gevangen gezet. Het loopt allemaal met een sisser af. In 1552 heeft hij voor het Hof een geschil met de erfgenamen van zijn overleden collega kanunnik Henrick Peterss.[56] Hij kiest later voor de Reformatie. In 1563 is hij kanunnik te Batenburg en pastoor te Stein. Hij wordt dan beschuldigd van "ketterse gevoelens".[57] In Batenburg deelt hij een paar jaar later (in 1567) de Paascommunie in twee gedaanten uit, volgens de leer van de Reformatie. Ook daar krijgt hij problemen mee.[58] Van hem is verder bekend dat hij vermoedelijk geboren is in Alsum, kerspel Beeck bij Duisburg, en dat hij vanuit Batenburg gevlucht is naar Baerl in het graafschap Moers. Onder de naam Wilhelm Scherer of op zijn Latijns Tonsor nam hij op verzoek van de graaf aldaar deel aan de invoering van de hervorming in diens gebied.[59]

Hendrik Peterszoon koopt als kanunnik in 1547 "den Steynen Kamer met het browhuyss binnen Batenburgh met den hof daarachter liggende" van de heer van Batenburg.[60] Hij heeft 2 kinderen (Peeter en Jenneken) aan wie hij in 1548 200 gulden vermaakt en een gedeelte van zijn toekomstige nalatenschap.[61] Hij komt uitvoerig in beeld in de processtukken van 1550, waar

---

[44] Gelders Archief, Hof, Civ. Proc. 1547-36.
[45] Gelders Archief, Hof, Br. N 152.
[46] H.D.J. van Schevickhaven, 'De overwinning bij Niftrik en de kapel aldaar', in: *Penschetsen uit Nijmegen's verleden*, IIIe bundel, (Gysbers&van Loon Arnhem 1966; herdruk van de uitgave door de firma H. ten Hoet, Nijmegen, 1904).
[47] Schutjes a.v. deel IV, p. 151.
[48] Gelders Archief, Hof, Civ. Proc. 1547-36.
[49] Ibidem
[50] Ibiden
[51] Ibiden
[52] H. van Heiningen a.v. pg. 71.
[53] Herckenrath a.v. pg. 17 e.v.
[54] Schutjes a.v. deel IV, pg. 151.
[55] Gelders Archief, Hof, Civ. Proc. 1547-36.
[56] Gelders Archief, Hof van Gelre en Zutphen, inv. nr. 810.
[57] Gelders Archief, Hof van Gelre en Zutphen, inv.nr. 6980, nr. 456. Zie ook inv.nr. 1406, p. 385.
[58] van Veen vermeldt als bron: Rec. boek Hof 1545-1552 fol 312 in: J.S. van Veen, 'Roomsch-Katholieke geestelijken in Gelderland' a.v. , p. 56 e.v.
[59] H. ten Boom, 'Batenburg ten tijde van de hervorming 1566/79', in: *Tweestromenland* no.15 (1972) waar als bron wordt genoemd: "de archieven der Evangelische kerken van Rijnland en Westfalen".
[60] Gelders Archief, Huis Batenburg, regest 97.
[61] Gelders Archief, Huis Batenburg, regest 98.

ook wordt vermeld dat hij in dat jaar niet meer leeft. Zijn kinderen kopen in 1555 “een rente van 4 Carolus gulden 's jaars, gaande uit 1 morgen Land in het schependom van Bathenborg in de buurschap van Liende, genaamd de Gorner”.[62]

1550 **Johan van Eesseren** treedt af als kanunnik (doet afstand van zijn prebende).
“Een kanunnik, genaamd **heer Loenis**” wordt onder druk van de heer van Batenburg en tegen de zin van het kapittel begiftigd met de prebende van Johan van Eesseren. Dit en veel ander zaken komen aan bod in het proces dat de deken en het kapittel voeren tegen de heer van Batenburg.[63]
Wilhelm Hessel wordt in de procestukken van 1550 genoemd als een priester die alleen door “zijn deken en kapittel” en niet door de heer van Batenburg ter verantwoording kan worden geroepen voor onbetaalde schulden.

1552 **Jaspar Mattae** wordt op 8 april 1552 benoemd tot pastoor van Maasbommel.[64]

1553 **Johannes Meynertshaen** wordt genoemd als priester, begiftigd met een prebende (inkomsten) van het kapittel.[65]

1571 **Wilhelmus Gerardi** is pastoor van Maasbommel en tevens rector van het altaar der H.H. Catharina en Barbara in Oss.[66]

1600 **Herman Pottenbecker** is deken-pastoor van Batenburg in de eindfase van het kapittel. In 1606 blijkt hij uitgeweken naar Keulen.[67]

---

[62] Gelders Archief, Huis Batenburg, regest 118.
[63] Van Heiningen a.v. pg. 58 e.v.
[64] Schutjes a.v. deel V, p. 13.
[65] Gelders Archief, Huis Batenburg, regest 115.
[66] Schutjes a.v. deel V, p. 14.
[67] Van Heiningen a.v. p. 203.